

PM Rotel V (Dnr KS 2019/915)

Fria eller fälla 2.0. En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer

Remiss från Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket, Trafikverket, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, Föreningen Sveriges Kyrkogårdschefer, Föreningen Sveriges Stadsträdgårdsmästare och Sveriges Lantbruksuniversitet.

Remisstid den 30 augusti 2019

Borgarrådsberedningen föreslår att kommunstyrelsen beslutar följande.

1. Remissen besvaras med hänvisning till vad som sägs i promemorian.
2. Paragrafen justeras omedelbart.

Föredragande borgarrådet Daniel Helldén anför följande.

Ärendet

Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket, Trafikverket, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, Föreningen Sveriges Kyrkogårdschefer, Föreningen Sveriges Stadsträdgårdsmästare och Sveriges Lantbruksuniversitet arbetar med en revidering av skriften *Fria eller fälla 2.0. En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer*. Vägledningen representerar organisationernas gemensamma syn på hur ärenden och situationer som berör träd i offentliga miljöer bör hanteras.

Syftet med vägledningen är att hjälpa till att förebygga konflikter rörande träd i offentliga miljöer. Vägledningen ska bidra till en utveckling där hantering av träd grundas på avvägningar som beaktar samtliga värden och intressen. Skriften fokuserar på hur man kan synliggöra olika värden och intressen knutna till träd och hur man kan göra avvägningar mellan olika intressen i situationer där inte samtliga värden kan tillgodoses.

Remissen har inkommit till Stockholms stad för yttrande. Staden har fått förlängd svarstid till den 30 augusti, men remisstiden har trots detta varit för kort. Staden har skickat ett underhandsbesked som svar i väntan på att det formella beslutet.

Beredning

Ärendet har remitterats till stadsledningskontoret, kyrkogårdsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, trafiknämnden, Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd och Östermalms stadsdelsnämnd. Miljö- och hälsoskyddsnämnden, kyrkogårdsnämnden och trafiknämnden har valt att svara med var sitt kontorsyttrande på grund av för kort remisstid.

Stadsledningskontoret anser att kunskapsöversikten och den metod och det arbetssätt som beskrivs i förslaget är bra och kan stärka stadens arbete och samverkan med andra aktörer ytterligare. Stadsledningskontoret vill dock poängtera vikten av att det i stadsutvecklingen behöver göras avvägningar mellan olika intressen utifrån prioriteringar och kostnadsbild och att beslut ska göras utifrån ett helhetsperspektiv.

Kyrkogårdsförvaltningen är positiv till revideringen av skriften vilken åter lyfter vikten av goda samarbeten mellan olika kompetenser och intressen kopplade till träd i offentliga miljöer. Skriften uppfyller syftet som ett övergripande vägledande verktyg vid ansökan av dispens från biotopskyddet och handläggning av ärenden och förvaltning av träd i offentlig miljö.

Miljöförvaltningen anser att Fria eller fälla 2.0 är ett bra kunskapsunderlag och har bra förutsättningar att bli ett användbart verktyg i stadsplanering och förvaltning av stadens trädmiljöer. De metoder som är beskrivna i vägledningen ger möjlighet att på ett tydligt sätt belysa och sammanställa olika värden av enskilda träd eller trädmiljöer för att sedan väga dem mot andra intressen.

Trafikkontoret redogör för deras arbete med träd utifrån det som är relevant kopplat till remissen. Trafikkontoret håller på med en inventering av alla stadens gatuträd. Inventeringen och uppdateringarna av systemet är resurskrävande men kommer att vara ett bra stöd för kontorets arbete. I remissen beskrivs att detaljerade trädplaner ska utföras för alla träd vilket skulle vara väldigt resurskrävande för kontoret.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd anser att de två metoderna bör sammanfattas i någon slags processgrafik. Detta för att snabbt ge en överblick av arbetets omfattning. I övrigt välkomnas det fortsatta arbetet med Fria eller fälla.

Östermalms stadsdelsnämnd anser att vägledningen ger en heltäckande bild av vilka värden och perspektiv som det behövs tas hänsyn till då beslut ska tas kring om ett träd ska tas ner eller ej. Då det finns många olika typer av värden att ta hänsyn till så är det bra att kunna få stöd för sina argument i en vägledning innan beslut ska tas. För att vägledningen verkligen ska bli ett bra stöd och hjälp i det dagliga arbetet anser dock förvaltningen att den kan förtydligas och göras mer lättläst.

Mina synpunkter

Träden på Stockholms gator och i stadens parker är viktiga både för stadsbilden och miljön. Träden bidrar till bättre luft och lokalt klimat samtidigt som de förskönar staden och bidrar till ökat välbefinnande. Det finns idag uppskattningsvis en miljon träd inom staden och ansvaret är fördelat mellan olika nämnder och bolag. Trafiknämnden har genom stadsträdgårdsmästaren ett övergripande ansvar för trädfrågor i staden. Målet för trädbeståndet är att det ska vara friskt och diversifierat beträffande art och ålder.

I Stockholms stad pågår ett ständigt utvecklingsarbete, ny teknik och nya metoder provas för att få träd att trivas i utsatta miljöer i staden. Stockholms stads trafiknämnd ska under hösten påbörja arbetet med att ta fram en trädstrategi för staden, och nämnden har även tagit fram en handbok för växtbäddar i Stockholms stad. Stadens arbete med växtbäddar har blivit väl etablerat. Metoden skapar hålrum i växtbädden med hjälp av stenkross och biokol vilket ger trädet bättre tillgång till vatten, syre och utrymme att må bra. Samtidigt renas dagvattnet som rinner av gatan.

Staden genomför en inventering av alla gatuträd, i dagsläget är knappt hälften av de över 40 000 gatuträden inventerade. Inventeringen och uppdateringarna av systemet är resurskrävande men kommer att vara ett bra stöd för kontorets arbete. I remissen beskrivs att detaljerade trädplaner ska utföras för alla träd, vilket skulle vara väldigt resurskrävande.

Eftersom det är många aktörer inom staden är det ett grannliga arbete att följa upp grävningsarbeten och byggnation i anslutning till träd. Om träden skadas av till exempel grävningsarbeten dör de oftast inte direkt, utan skadorna kan visa sig efter årtionden. Även förändringar av marknivåer i samband med byggnation påverkar befintliga träd negativt.

Staden anser att kunskapsöversikten och den metod och det arbetssätt som beskrivs i förslaget är bra och kan stärka arbetet och samverka med andra aktörer ytterligare. I stadsutvecklingen behöver det kontinuerligt göras avvägningar mellan olika intressen och beslut ska tas utifrån ett helhetsperspektiv. Trädbeståndet i staden ska fylla många funktioner, bland annat rena luft, skugga, minska vind och fördröja regn- och dagvatten. Vid bedömning av gatuträd är säkerhetsaspekter tungt vägande, men alternativ till att ta ned ett träd ska alltid undersökas.

Det är av stor vikt att vägledningen och de som ska använda sig av den i tillämpningen har ett helhetsperspektiv på frågan när avvägningar ska göras.

Jag föreslår att borgarrådsberedningen föreslår att kommunstyrelsen beslutar följande.

1. Remissen besvaras med hänvisning till vad som sägs i promemorian.
2. Paragrafen justeras omedelbart.

Stockholm den 12 september 2019

DANIEL HELLDÉN

Bilaga

Remissen

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.

Remissammanställning

Ärendet

Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket, Trafikverket, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, Föreningen Sveriges Kyrkogårdschefer, Föreningen Sveriges Stadsträdgårdsmästare och Sveriges Lantbruksuniversitet arbetar med en revidering av skriften *Fria eller fälla 2.0. En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer*. Vägledningen representerar organisationernas gemensamma syn på hur ärenden och situationer som berör träd i offentliga miljöer bör hanteras.

Syftet med vägledningen är att hjälpa till att förebygga konflikter rörande träd i offentliga miljöer. Vägledningen ska bidra till en utveckling där hantering av träd grundas på avvägningar som beaktar samtliga värden och intressen. Skriften fokuserar på hur man kan synliggöra olika värden och intressen knutna till träd och hur man kan göra avvägningar mellan olika intressen i situationer där inte samtliga värden kan tillgodoses.

Beredning

Ärendet har remitterats till stadsledningskontoret, kyrkogårdsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, trafiknämnden, Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd och Östermalms stadsdelsnämnd. Kyrkogårdsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden och trafiknämnden har svarat med var sitt kontorsyttrande.

Stadsledningskontoret

Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande daterat den 26 augusti 2019 har i huvudsak följande lydelse.

Träden på Stockholms gator och i stadens parker är viktiga både för stadsbilden och miljön. Träden bidrar till bättre luft och lokalt klimat samtidigt som de förskönar staden och bidrar till ökat välbefinnande. Enligt trafiknämnden finns idag uppskattningsvis en miljon träd och ansvaret fördelar mellan olika nämnder och bolag. Trafiknämnden har genom stadsträdgårdsmästaren ett övergripande ansvar för trädfrågor i staden.

I Stockholms stad pågår ett ständigt utvecklingsarbete, ny teknik och nya metoder provas för att få träd att trivas i utsatta miljöer i staden. Stockholms stads trafiknämnd ska under hösten påbörja arbetet med att ta fram en trädstrategi för staden, och nämnden har även tagit fram en handbok för växtbäddar i Stockholms stad. Stadens arbete med växtbäddar har blivit väl etablerat. Metoden skapar hålrum i växtbädden med hjälp av stenkross (makadam) och biokol vilket ger trädet bättre tillgång till vatten, syre och utrymme att må bra. Samtidigt renas dagvattnet som rinner av gatan.

Stadsledningskontoret anser att kunskapsöversikten och den metod och det arbetssätt som beskrivs i förslaget är bra och kan stärka stadens arbete och samverka med andra aktörer ytterligare. Stadsledningskontoret vill dock poängtera vikten av att det i stadsutvecklingen behöver göras avvägningar mellan olika intressen utifrån prioriteringar och kostnadsbild och att beslut ska göras utifrån ett helhetsperspektiv. Trädbeståndet i staden ska fylla många funktioner, bland annat rena luft, skugga, minska vind och fördröja regn- och dagvatten. Vid bedömning av gatuträd är säkerhetsaspekter tungt vägande. Det är av vikt att vägledningen

och de som ska använda sig av vägledningen i tillämpningen har ett helhetsperspektiv på frågan när avvägningar ska göras.

Kyrkogårdsförvaltningen

Kyrkogårdsförvaltningens kontorsyttrande daterat den 14 augusti 2019 har i huvudsak följande lydelse.

Kyrkogårdsförvaltningen är positiv till revideringen av skriften vilken åter lyfter vikten av goda samarbeten mellan olika kompetenser och intressen kopplade till träd i offentliga miljöer. Skriften uppfyller syftet som ett övergripande vägledande verktyg vid ansökan av dispens från biotopskyddet och handläggning av ärenden och förvaltning av träd i offentlig miljö. Frågan om föryngring och återplantering av träd i ett åldrat bestånd i kulturmiljö vore önskvärt att belysa ytterligare.

Stockholms stads kyrkogårdsförvaltning förvaltar träden på stadens 11 begravningsplatser, miljöer med höga kultur-, natur-, och sociala värden. Alla stadens kyrkogårdar och begravningsplatser (utom Strandkyrkogården) lyder under kulturmiljölagens fjärde kapitel och en rutin för juridiska prövningar och samråd med Länsstyrelsen i samband med förändring av trädbeståndet är därmed väl etablerad, så även när det handlar om biotopskyddade individer.

Med tanke på den inverkan som kulturmiljölagen har i arbetet med kulturmiljöer är det positivt att den framhävs med en egen rubrik i den nya versionen av vägledningen.

Fällning av träd på stadens begravningsplatser sker främst av riskträd där alternativa lösningar inte räcker till. Anledningen är oftast påträffande av sjukdom där trädet inte bedöms kunna överleva eller att sjukdomsspridning riskeras till intillväxande individer. En tillståndsansökan om fällning till Länsstyrelsen föregås alltid av ett utlåtande från sakkunnig arborist där alternativa skötselinsatser uteslutits.

Kyrkogårdsförvaltningens utgångspunkt är alltid att ersätta nedtagna träd när så är möjligt och frågan om föryngring och återplantering är minst lika viktig som frågan om trädvårdsinsatser och fällning. Att behandla stycket om föryngring av träd i kulturmiljö djupare med fokus på tankesätt kring artval hade ökat vägledningens användningsområde.

Att, vid återplantering, utgå från trädmateriäl som valdes när anläggningen skapades eller en art som är representativ för den historiska utvecklingen i området är inte alltid möjligt. Som nämns i vägledningen kan aspekter som sjukdomar och olämpligt växtmaterial för platsen vara viktiga att ta hänsyn till innan ersättningsträd av samma art rutinmässigt planteras in. Att ensidigt plantera ett fåtal arter kan även få konsekvenser om exempelvis nya trädskjador får fäste. Detta är något man bör ha i åtanke även i äldre kulturmiljöer där restriktionerna kring val av växtmaterial är striktare. Inhemska, historiska arter finns i ett begränsat utbud och att därtill välja en ersättare med likvärdig karaktär som är lämplig för ståndorten begränsar utbudet ytterligare varför frågan om nyttjade av icke inhemska trädslag bör lyftas även i dessa miljöer.

Oavsett om inhemska eller icke inhemska arter planteras i våra kulturmiljöer bör ett blandat trädbestånd eftersträvas för att i framtiden kunna säkra upp de gröna områden som begravningsplatserna skapar i våra städer. Ett blandat trädbestånd med även senare tillkomna arter bör på rätt platser kunna accepteras i våra kulturmiljöer för att i framtiden ge ett avtryck även från vår tidsperiod.

Miljöförvaltningen

Miljöförvaltningens kontorsyttrande daterat den 26 augusti 2019 har i huvudsak följande lydelse.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden anser att *Fria eller fälla 2.0. En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer* är ett bra kunskapsunderlag och har bra förutsättningar att bli ett användbart verktyg i stadsplanering och förvaltning av stadens trädmiljöer.

De metoder som är beskrivna i vägledningen ger möjlighet att på ett tydligt sätt belysa och sammanställa olika värden av enskilda träd eller trädmiljöer för att sedan väga dem mot andra intressen.

Många ärenden i offentliga miljöer kan handla om att det enskilda trädet utgör en risk för människors säkerhet, eller att närboende anser att trädet skuggar för mycket. Även om säkerhetsaspekten väger tungt är det lika viktigt att ta hänsyn till andra värden knutna till trädet. Ofta finns möjlighet att åtgärda ett träd utan att behöva fälla det. En värdefull del i vägledningen beskriver sådana åtgärder.

I stadsplaneringen behöver trädens värden vägas mot behovet av yta för ny bebyggelse och infrastruktur. Bedömningen behöver då göras med hänsyn till omgivande natur och stadens gröna infrastruktur. I vägledningen finns förslag på arbetssätt för att göra avvägningar i mer komplexa fall.

Vägledningen innehåller två metoder, kallade A och B. Metod A föreslås för enklare fall och för enskilda träd, medan metod B kan användas för större områden, till exempel i en detaljplaneprocess.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden ser att båda metoderna är användbara och kan ge ett stöd vid prioriteringen av olika parametrar. En detaljsynpunkt gäller att Metod A saknar ett stycke om sammanvägning motsvarande det under 7.2.6 för metod B. Frågor om enskilda träd kan vara nog så komplexa i många fall.

Det är positivt att vägledningen också belyser begreppet ekosystemtjänster kopplade till träd. Något som delvis saknades i föregående version av metoden som togs fram 2013.

Trafikkontoret

Trafikkontorets kontorsyttrande daterat den 6 augusti 2019 har i huvudsak följande lydelse.

Inom Stockholms stad finns det uppskattningsvis 1 miljon träd och ansvaret för träden fördelas mellan olika förvaltningarna och bolag. Trafikkontoret ansvarar för stadens drygt 40 000 gatuträd på gator och torg, men har genom stadsträdgårdsmästaren även ett övergripande ansvar för trädfrågor i staden. Kontoret har idag två trädspecialister anställda (tre från och med september) som bland annat är behjälpliga i trädfrågor för andra förvaltningar och bolag.

Stockholm har en trädpolicy från 1991 som är antagen i Kommunstyrelsen. Under 2019 har kontoret påbörjat en trädstrategi som bland annat kommer att hantera frågor som avvägningar av träd. Inte minst del 2 av remissen kommer att vara ett bra underlag för trädstrategin.

Kontoret håller även på med en inventering av alla gatuträd, i dagsläget är knappt hälften av gatuträden inventerade. Inventeringen och uppdateringarna av systemet är resurskrävande men kommer att vara ett bra stöd för kontorets arbete. I remissen beskrivs att detaljerade trädplaner ska utföras för alla träd vilket skulle vara väldigt resurskrävande för kontoret.

Målet för trädbeståndet i staden är att det ska vara friskt och diversifierat beträffande art och ålder. Träden i staden ska ge skugga, rena luften, minska vind och fördröja regn- och

dagvatten. Träden ges förutsättningar att klara den tuffa miljö som staden utgör bland annat genom att det byggs växtbäddar enligt Stockholms stads modell www.stockholm.se/trad och att planterade träd genom skötsel får möjlighet att etablera sig.

Det som påverkar gatuträden mest är infrastruktur som gator, cykelbanor och ledningar. Ibland är det möjligt att förändra en ledningsförläggning till exempel, men ibland måste man istället ta bort träd. För att underlätta för ledningsdragande verk och kontoret vore det bra om växtbäddar syntes i den så kallade samlingskartan där alla ledningar finns. I remissen tas kraftledningslagen upp, men även VA-lagen är avgörande när det gäller trädplacering

Eftersom det är många aktörer inom staden har kontoret ett grannliga arbete att följa upp grävningens arbeten och byggnation i anslutning till träd. Om träden skadas av till exempel grävningens arbeten dör de oftast inte direkt, utan skadorna kan visa sig efter årtionden. Gamla beskärningsskador, där det gjorts för stora snitt, och påkörningsskador är också vanliga. Även förändringar av marknivåer i samband med byggnation påverkar befintliga träd negativt.

Vid bedömning av gatuträd sätts säkerhetsaspekterna och trafiksäkerhetsaspekterna först på grund av att många människor vistas och rör sig i direkt anslutning till träden. Många av gatuträden har tidigare påkörnings- eller beskärningsskador och om de utgör en risk bedöms alltid av en arborist och trädspécialist. Många av de bedömningskriterier som beskrivs i remissens andra del används redan idag, men säkerhetsbedömningen är den viktigaste.

När det gäller gatuträd omfattas de ibland av biotopskyddet för alléer, beroende på hur långt de står ifrån byggnader. Detta berör oftast miljöer i Västerort och Söderort, och mer sällan innerstadsmiljöer. I remissen står det att reglerna för biotopskyddet är tydliga, men det är inte alltid tydligt när det gäller alléer eller trädrader i staden. Vid tveksamhet är det därför bra att i god tid göra en ansökan till Länsstyrelsen eftersom handläggningstiden är åtta månader. Man bör även be att få kontakt med en handläggare vid ansökan.

Innerstadens esplanadsystem och Ålstengatan i Bromma särskilt utpekade som viktiga för kulturmiljön. På dessa gator har i princip alla träd blivit toppkapade under mitten av förra sekelskiftet vilket har lett till att de allra flesta är rötskadade. Detta innebär även ökade kostnader för beskärning och kontroll av träden, samt att träden inte lever till väntad ålder.

På Narvavägen och Valhallavägen innebär parkeringsplatserna under träden dessutom att dessa påverkas negativt. Genom att bygga växtbäddar har delar av Valhallavägen, Narvavägen, Karlavägen, Ringvägen och Odengatan renoverats och alltför dåliga träd har bytts ut medan andra har kunnat räddas.

I remissen föreslås att träd med höga naturvärden kan sparas genom att man låter dem stå kvar som högstubbar eller tar bort delar av kronan. Avlastningsbeskärning utförs idag av Trafikkontoret, men högstubbar undviks i gatumiljöer inte minst av estetiska skäl, men även ur risksynpunkt.

Att ha träd i gatumiljö som ska vara formskurna eller knuthamlade är kostnadsdrivande och måste ske med ganska täta intervall. Idag läggs årligen minst 1,5 miljoner kronor på att utföra formbeskärning på exempelvis Kornhamnstorg och tunnelbanetorget i Söderort och Västerort. Då har redan de besparingar som anses möjliga genomförts där Narvavägen och Strandvägen beskärs var annat år.

Flera av förfarandena som beskrivs i remissen som trädplaner och tillvägagångssätt för bedömningen av träd är kostnadsdrivande och resurskrävande. Kontorets årliga budget för träd drift ligger runt 2,5 miljoner, och kostnaderna för planerad beskärning och säkerhetsbeskärning som måste prioriteras bekostas ofta med hjälp av extramedel.

Kontoret arbetar ständigt på att förbättra hur vi kommunicerar med allmänheten bland annat genom översyn av hemsidor och annan information. Genom reinvesteringsprogrammet sker en planering för trädrenoverings-, växtbäddbyggnads- och återplanteringsprojekt som utförs. Via Synpunktsportalen och stadens hemsida besvaras många av allmänhetens trädfrågor. Många av de projekt, beskärningar eller trädfällningar som kontoret utför har sitt ursprung i felanmälningar eller önskemål från allmänheten. Information vid trädfällning eller andra åtgärder sker genom skyltning. Det kan tyvärr trots detta vara svårt att nå fram till alla medborgare med information.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 augusti 2019 följande.

1. Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. Ärendet justeras omedelbart.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 5 augusti 2019 har i huvudsak följande lydelse.

Vägledningen innehåller dels omfattande information om träd i största allmänhet och dels två metoder, A och B.

A avser enklare arbeten och genomförs av förvaltaren enskilt.

B avser komplexa arbeten och genomförs av arbetsgrupp sammansatt av olika intressen.

För att förenkla arbetet i fält föreslår förvaltningen att delen som behandlar metoderna sammanfattas i en enkel app eller motsvarande.

Förvaltningen anser att de två metoderna bör sammanfattas i någon slags processgrafik. Detta för att snabbt ge en överblick av arbetets omfattning.

I övrigt välkomnar förvaltningen det fortsatta arbetet med Fria eller fälla. Kontinuerliga uppdateringar av arbetet säkerställer att text och modell håller en hög kvalitet.

Östermalms stadsdelsnämnd

Östermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 augusti 2019 följande.

Remissen besvaras med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Östermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 12 augusti 2019 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att vägledningen ger en heltäckande bild av vilka värden och perspektiv som det behövs tas hänsyn till då beslut ska tas kring om ett träd ska tas ner eller ej. Då det finns många olika typer av värden att ta hänsyn till så är det bra att kunna få stöd för sina argument i en vägledning innan beslut ska tas. För att vägledningen verkligen ska bli ett bra stöd och hjälp i det dagliga arbetet anser dock förvaltningen att den kan förtydligas och göras mer lättläst. Det skulle underlätta om olika typer av avvägningar exemplifierades med konkreta situationer. Det skulle också underlätta om det fanns hänvisningar till det aktuella lagrummet i den löpande texten, så att det enkelt gick att hitta de lagar och bestämmelser som behövs för att fatta beslut. Det skulle samtidigt bli mer lättläst och lättillgänglig om det fanns faktarutor i varje kapitel med det viktigaste samt sammanfattande checklistor och tabeller längst bak. Detta skulle göra det lättare att hitta i vägledningen utan att behöva läsa igenom all löptext och på så sätt göra den mer användbar.